

УДК 139.947.5:343.1.08

Г.В. ПОПОВА, канд. психол. наук, доц.,
Н.І. КОВАЛЬЧИШИНА**

*Харківський національний університет внутрішніх справ
Донецький юридичний інститут*

ОСОБЛИВОСТІ КАР'ЄРНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СЛІДЧИХ ОВС НА РАННІХ СТАДІЯХ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

Приводяться результати дослідження психологічної структури кар'єрних орієнтацій слідчих ОВС за тестом Е. Шейна «Якоря кар'єри». Аналізуються причини зниження престижу професії слідчого.

Політичні й соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні та пов'язані з ними демократизація суспільних відносин і комерціалізація діяльності багатьох організацій в умовах послаблення державного контролю за багатьма процесами і явищами, призвели до соціальної нестабільності, поляризації та криміналізації суспільства. У зв'язку з цим у багатьох регіонах країни істотно зросло навантаження на співробітників органів внутрішніх справ (ОВС). Враховуючи низьке матеріальне забезпечення, незадовільний соціальний захист – все це негативно позначилося на морально-психологічному стані особового складу та діяльності ОВС загалом. Так, значна частина співробітників ОВС, притім найбільш досвідчених, професійно підготовлених, змушені були перейти в комерційні організації та інші правоохоронні органи.

Особливу тривогу викликає стан кадрів у міських та районних органах ОВС, де, як відзначав О.Ф. Майдигов, «ніколи ще починаючи з 60-х рр., не був такий низький відсоток слідчих, що не мають юридичної освіти; ніколи не було такої високої плинності... не був такий малий стаж роботи співробітників в оперативних апаратах і слідчих підрозділах» [1, с.5]. Це його висловлювання відноситься до стану справ в Росії у 2000 р., але, як свідчить практика, таке положення з кадрами характерно й для України на сучасному етапі розвитку.

Наприклад, в ГУ МВС України в Донецькій області за 2005 рік звільнено 89 слідчих (стаж роботи на посаді до 5-ти років) за різними мотивами, а у 2006 році – 168 чоловік, що складає майже 15 % від загальної чисельності слідчих в області. На сьогоднішній день 8 % посад не укомплектовані.

Актуальність даної роботи полягає в тому, що в умовах реформування суспільства до співробітників органів внутрішніх справ пред'являються підвищені вимоги. Мова йде, перш за все, про підвищення професіоналізму співробітників ОВС, позитивному розвитку їх мотивації до служби. У цьому зв'язку актуального значення набуває дослідження мотивації кар'єрних орієнтацій співробітників органів внутрішніх справ, особливо слідчих. Виявити природу, зміст, спрямованість тих або інших вчинків, дій, поведінкових реакцій можливо при з'ясуванні внутрішньо завуальованих психологічних властивостей й якостей особистості будь-якого співробітника, які певним чином викликають, стимулюють, тобто мотивують до побудови кар'єри.

Нормативними документами МВС України визначено основні параметри роботи з кадрами, що відповідають вимогам сьогодення. Зміцнення державності, правопоряд-

ку, суспільної безпеки й посилення боротьби зі злочинністю залежать від рівня професіоналізму й компетентності співробітників ОВС, їх професійної мотивації, готовності й здатності стояти на стражі закону. Незважаючи на певну опрацьованість теоретичних питань мотивації професійної діяльності, кар'єрного росту, а також наявність ряду прикладних досліджень професіоналізму в системі МВС України (Є.П. Васильєв, В.С. Медведєв, С.І. Яковенко, Г.В. Попова, П.В. Макаренко, О.Ф. Майдигов, Б.Г. Бовін, В.Є. Петров) вивченню мотивації кар'єрних орієнтацій співробітників ОВС приділено менше уваги, ніж того вимагають кадрово-управлінські завдання системи ОВС. У зв'язку з цим значний науковий та, особливо, практичний інтерес представляє вивчення мотивації кар'єрних орієнтацій слідчих ОВС. Важливим для юридичної психології й недостатньо вивченими є питання про кар'єрні орієнтації і психологічні особливості особистості слідчих ОВС із стажем роботи до 5 років.

Об'єкт дослідження – мотиваційна основа кар'єрних орієнтацій слідчих ОВС. Предмет дослідження – складові психологічної структури кар'єрної орієнтації слідчих ОВС. Наукова новизна – визначені основні складові психологічної структури кар'єри слідчих ОВС, проведено вивчення мотивації побудови їх кар'єри.

Шлях до ефективної професійної діяльності людини пов'язаний з відповідною мотивацією. Тільки знаючи те, що рухає людиною та спонукує його до діяльності, які мотиви лежать в основі його дій, можна спробувати розробити ефективну систему форм і методів керування ним. Для цього потрібно знати, як виникають ті або інші мотиви, як та якими способами мотиви можуть бути приведені в дію, як здійснюється мотивування людей.

Роль *motivis* і *motivacii* в становленні й розвитку особистості розглядалося в працях численних дослідників, серед них: Л.І. Божович, К.М. Гуревич, Е.П. Ільїн, В.І. Ковальов, А.Н. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, О.В. Петровський, П.В. Сімонов, Ш.Н. Чхартишвілі, Йеркес і Додсон, А. Маслоу, МакГрегор, Герцберг, Мак-Клелланд, Врум.

Значне місце в житті кожної людини займає кар'єра, особливо в сьогоденні дні. Кар'єрні орієнтації виникають у процесі соціалізації, на основі й у результаті навчання в початкові роки розвитку кар'єри.

Для побудови кар'єри необхідно, щоб людина вважала кар'єрні цілі особистісно значущими й прагнула до їх досягнення. Прагнення до досягнення цілей кар'єри й позитивне до неї відношення, спонукують людину виявляти цікавість до способів її побудови, пізнавальну активність,

сприяють виконанню більшого обсягу роботи протягом більшого короткого часу. Відомо, що однією із психологічних детермінант кар'єрної готовності є мотиваційна складова.

У вітчизняній психології донедавна поняття «кар'єри» практично не використовувалося. Частіше вживалися такі терміни, як професійний життєвий шлях, професійна діяльність, професійне самовизначення. Французьке слово «кар'єра» означає успішне просування в області суспільної, службової, наукової й іншої діяльності. У тлумачному словнику С.П. Ожегова це слово трактується в такий спосіб: рід занять, діяльності, шлях до успіхів, видному положенню в суспільстві, на службовому поприщі, а також саме досягнення цього положення. У соціальній психології й психології професійної діяльності кар'єра розглядається як індивідуальна послідовність атитюдів і поведінки, пов'язаних з досвідом й активністю в сфері роботи протягом людського життя [2, с.66].

Вивченням кар'єри займалися вітчизняні дослідники: С.Т. Джанер'ян, Н.Б. Стамбулові, Є.О. Климов, Є.Г. Молт, Є.О. Могилевкін, а також закордонні фахівці: D.E. Super, D.T. Hall. Вони трактували кар'єру як індивідуальний шлях людини в певних видах професійної діяльності, посадове просування, досягнення певного соціального статусу, пов'язаного зі способом життя, минулим досвідом й особистісними якостями, що реалізує покликання людини, припускає одержання матеріальної й моральної винагороди. Складність кар'єри визначається обумовленістю її безліччю факторів, що сприяють і перешкоджають кар'єрному руху [3, с.45].

Одним із особистісних факторів, що здійснюють істотний вплив на формування й розвиток кар'єри, є кар'єрні установки (орієнтації): «Кар'єрні орієнтації є важливим складовим елементом професійної «Я-концепції», виникають у процесі соціалізації на основі й у результаті отримання професійного досвіду в роки розвитку кар'єри, і служать для керування, стабілізації й інтеграції індивідуальної кар'єри».

Складність діяльності слідчих диктує високі вимоги до професійної підготовленості та виучки кожного працівника. Діяльність впливає на співробітників як суб'єктів, розвиваючи їх знання, навички, уміння й здатності, формуючи певні характерологічні якості.

Виділяють такі психологічні особливості професії слідчого, як: державний і політичний характер слідчої діяльності; її правова регламентація; протидія зацікавлених осіб; наявність владних повноважень; збереження службової таємниці; своєрідність психологічної атмосфери розслідування; творчий характер; своєрідний зв'язок колегіального й індивідуального; дефіцит часу, своєрідність зовнішніх умов і наявність перевантажень у діяльності слідчого, а також її виховний вплив, підвищена відповідальність за прийняті рішення, процесуальна самостійність слідчого.

Високий престиж грає значну роль як у виборі професії слідчого, так й у здійсненні професійної діяльності. На жаль, проблема суспільного престижу професії і його впливів на долі людей розроблена явно недостатньо. Але можна відзначити, що високий професійний престиж, з одного боку, може грати позитивну роль, стимулюючи людей обирати професії, яких потребує суспільство, а з іншого боку - негативну, якщо людина при даному виборі керується лише міркуваннями престижу, не співвідносячи

свої дані з вимогами, запропонованими обраною спеціальністю.

В професії слідчого чимало романтики, але часто йому доводиться займатися й суцільно канцелярською роботою, на яку йде багато часу. Незважаючи на високий престиж професії слідчого, привабливі риси його діяльності останнім часом зацікавленість до неї знижується.

Діяльність працівників залежить від мотивації праці, захопленості й схильності до слідчої роботи. Формування стійких позитивних мотивів діяльності слідчого ОВС можна визначити чотирма напрямками:

- 1) формування безпосередніх мотивів праці за допомогою розкриття цікавих і творчих сторін слідчої діяльності;
- 2) розвиток почуття професійної гордості за приналежність до правоохоронних органів опосередковано впливає на формування романтичних мотивів;
- 3) розкриття перед співробітниками перспектив службового росту, просування по службі й підвищення професійної кваліфікації слідчого, формує мотиви досягнення певного суспільного статусу;
- 4) ефективна організація праці слідчих і створення в їх колективах сприятливого морально-психологічного клімату формує мотивацію приналежності до професійної групи.

З метою визначення причин зниження престижу професії, вивчення психологічної структури кар'єрної орієнтації слідчих ОВС нами проведено дослідження за допомогою методики Е. Шейна «Якоря кар'єри». Вона дозволяє виявити ключові цінності, яких дотримуються люди. На думку Е. Шейна, люди намагаються обрати спосіб життя відповідно до цінностей, які є найбільш важливими для них. Він виділив вісім категорій «якорів кар'єри», характерних для різних типів людей: *професійна компетентність, менеджмент, автономія, стабільність, службовість, висхід, інтеграція стилів життя, підприємство*. Е. Шейн також стверджує, що цінності й переваги людини впливають на те, як він ставиться до своєї роботи.

Рисунок - Результати дослідження мотивації кар'єрних орієнтацій слідчих ОВС

У дослідження взяли участь 69 слідчих ОВС Донецької області зі стажем роботи на посаді 1 рік - 36 чоловік, 4-5 років - 33 чоловіка. Результати дослідження мотивації кар'єрних орієнтацій слідчих ОВС приведені на рис., на якому позначено: професійна компетентність (1), мене-

джемт (2), автономія (3), стабільність місця роботи (4), стабільність місця проживання (5), служіння (6), виклик (7), інтеграція стилів життя (8), підприємництво (9).

За результатами дослідження були виявлені значимі відмінності за *t* критерієм Стьюдента за 4-мя шкалами методики «Якоря кар'єри»: автономія, стабільність місця мешкання, виклик, підприємництво ($p \leq 0,05$). Для слідчих ОВС зі стажем роботи 5 років визначено, що стабільність місця роботи є для них найбільш важливою. Потреба у безпеці та стабільності, передбаченні майбутніх подій зазначає, що працівники цього типу відповідальність за свою кар'єру покладають на органи внутрішніх справ. Значимою для них є й кар'єрна орієнтація «служіння». Вона вказує на їх бажання реалізувати в своїй діяльності головні цінності. Вони орієнтовані на допомогу людям, служіння загальній справі. Працівникам такої орієнтації дуже важко працювати в організації, яка не відповідає їх цілям та цінностям. Для слідчих 5-ти років в посаді кар'єра асоціюється з загальним стилем життя. Вибирати й підтримувати певний спосіб життя для них важливіше, ніж домагатися успіху в кар'єрі.

Для слідчих ОВС першого року служби є важливою кар'єрна орієнтація «автономія». Це свідчить про їх бажання звільнитися від організаційних правил та процедур. Вони намагаються робити все за своїми нормами. Розвиток кар'єри для них – це можливість все робити самостійно, як спосіб реалізації їх свободи. Можливо, що пріоритет цієї орієнтації для них пов'язаний з правилами поведінки та нормами життя у відомчій структурі, де ще зовсім недавно вони навчалися. На противагу жорсткій регламентації у них виникає потреба відокремитися від усіх норм. Працівники цього типу орієнтуються також на конкурентну боротьбу. Процес боротьби та перемоги більш важливіший для них, чим конкретна галузь діяльності ці або кваліфікації.

Цінність кар'єрної орієнтації «менеджмент» у слідчих першого року служби має високий показник. Прагнення до владних повноважень, вказує на бажання керувати оточуючими, готовність нести відповідальність за доручену справу. Побудова кар'єри можлива за умов делегування їм значних повноважень.

Інші кар'єрні орієнтації розвинуті в меншій мірі. Слідчим з меншим стажем роботи притаманна романтика слідчої діяльності, тому кар'єрна орієнтація «стабільність місця мешкання» для них не є сугубою. Вони прагнуть зробити кар'єру за будь-яких умов.

Таким чином, аналіз виявлених пріоритетів у кар'єрних орієнтаціях дозволяє зробити висновок, що слідчі по мірі занурення у професійне середовище схиляються до таких кар'єрних орієнтацій, як стабільність місця

мешкання та роботи. Вони заявляють про наявність прагнення працювати в слідчих підрозділах органів внутрішніх справ, припускаючи наявність стабільності, як фінансової, так і професійної, готовності робити свою кар'єру відповідно до того, як того вимагає дане кар'єрне середовище, причому відповідальність за планування, розвиток і керування власною кар'єрою покладають на ОВС. Це свідчить про очікування від системи ОВС певної соціальної гарантії. Оскільки система сьогодні не спроможна надати працівникові будь-яких гарантій, це приводить до наступних тенденцій: плінність кадрів серед молодих слідчих ОВС, незадоволення взаємних очікувань організації й особистості (переважно обумовлена відсутністю можливості реалізувати кар'єрні плани у зв'язку з особливостями кар'єрного середовища). Результатом таких тенденцій стають не тільки стан дезадаптації, вигорання, зниження працездатності, але й прояв феномена неузгодженості між ідеальним уявленням про професію, реальним образом себе й тих витрат, які молодому фахівцеві потрібно понести в процесі роботи.

Слід відзначити, що слідча діяльність вимагає від співробітника ОВС відповідної професійної підготовки та чіткого усвідомлення головних цінностей професії. Мотивація побудови кар'єри – важлива складова у становленні молодого фахівця органів внутрішніх справ. Формування позитивних кар'єрних орієнтацій можливо за умов певної соціальної гарантії працівникові з боку системи ОВС та активізації процесу поєднання теорії та практики в період оволодіння професією з використанням інноваційних технологій та тренінгових програм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Майдьков А.Ф. О некоторых проблемах организации борьбы с преступностью на современном этапе развития общества // Актуальные проблемы правоохранительной деятельности в России: Труды Академии управления МВД России, 2000.
2. Практикум по психологии профессиональной деятельности и менеджмента / Под ред. Г. Никифорова, М. Дмитриевой, В. Смяткова. – СПб.: Изд-во «Питер», 2001. – 66 с.
3. Могилевкин Е.А. Карьерный тьюторинг – психологическое сопровождение карьеры // Психология в бизнесе. – 2004. – № 21. – С.44-47.
4. Андросюк В.Г., Казміренко Л.И., Медведєв В.С. Професійна психологія в ОВС. Загальна частина: Курс лекцій. – К.: УАВС, 1995. – 111 с.

Надійшла до редакції 10.03.2007

ПОПОВА Г.В., КОВАЛЬЧИШИНА Н.И. ОСОБЕННОСТИ КАРЬЕРНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ СЛЕДОВАТЕЛЕЙ ОВД НА РАЗНЫХ СТАДИЯХ ПРОФЕССИОНАЛИЗАЦИИ

Приводятся результаты исследования психологической структуры карьерных ориентаций следователей ОВД по тесту Э. Шейна «Якоря карьеры». Анализируются причины снижения престижности профессии следователя.

POPOVA G.V., KOVAL'CHISHINA N.I. FEATURES ON CAREER ORIENTATIONS OF INSPECTORS OF LAW-ENFORCEMENT BODIES AT DIFFERENT STAGES OF PROFESSIONALISM

Career motivation of militia staff, peculiarities of career making in law enforcement department. The author cites the results of psychological structure research of investigator's careers with the help of the test «Anchors of career» by E. Shein. The reasons for a loss of prestige of investigator's profession are analyzed.